

Magyar László

ADALÉK A SZABADKAI MÚZEUM TÖRTÉNETÉHEZ

(1918-cal bezárólag)

A Városi Múzeum 30 éves jubileuma kapcsán

Gróf Széchényi Ferenc már 1802-ban megalapítja Pesten a Magyar Nemzeti Múzeumot. Vidékünk kulturális fellendülését csak jóval később, a kiegyezést követő időszakról számíthatjuk. A gazdasági viszonyok alakulásával (iparosodás, vasúthálózat, középítés stb.) nagy lehetőségek nyílnak a művelődési élet kedvezőbb alakulására. Egymás után különböző egyesületek létesülnek, általános polgárosodás veszi kezdetét. A közoktatás és köznevelés terén szintén jelentős reformintézkedések történnek.

Ennek következményeként a vallás és közoktatási m. kir. minisztérium 1873. júl. 13-ai átirata¹ felette kívánatosnak tartja, hogy a tudomány és művészet az országban minél szélesebb körben terjedjen. „E nagy és fontos cél elérésére, amint ezt az eléhaladottabb külföld követendő példája bizonyítja egyik legfontosabb tényezőül szolgáljanak a központban levő nagyobb mérvű gyűjtemények mellett a vidéken levő tudományos és művészeti célú egyesületek és múzeumok, melyek a hivatottak részére a biztos tovább haladást, a nagyközönségre nézve pedig a tudomány és művészet iránti helyesebb felfogást s a művelődés iránti vágyat eredményezik.” Továbbá a minisztérium arra kéri Szabadka törvényhatóságát, hogy buzdítás és esetleg anyagi segítséggel hasson oda „... hogy területén tudományos és művészeti célú egyesületek és múzeumok alakíttassanak...” és a már létezőket részesítse erkölcsi és anyagi támogatásban. A városi tanács 1873. júl. 30-án² magpévává teszi a minisztériumi indítványt. Megígéri, hogy a város hatósága anyagi körülményeihez képest „... mindenkor gyámolítani fogja...” az átiratban foglaltakat.

Szabadka művelődéstörténetének másik sorsdöntő momentuma Iványi István felbukkanása. Ő 1875-ben, nem sokkal az említett miniszteri átiratot követően telepedett le városunkban. Mint a helybeli főgimnázium klasszika-filológia tanszékének tanára nagy buzgalommal és becsvágygal kapcsolódik be a város és később egész Bácska művelődési életébe. E területen sokrétű és rendkívül szerteágazó munkásságot fejt ki: szorgalmasan tanulmányozza a levéltári anyagot, szervezi a könyvtárat, jelentős és hatásos publicisztikai munkásságot fejt ki stb., de oroszlánrésze van

az 1883-ban alakult Bács—Bodrog vármegyei Történelmi Társulat létrehozásában is. Különös érdeklődéssel kutatja vidékünk régmúltját. Az 1882-ben országos viszonylatban is egyendülálló régészeti leleten felbuzdulva Iványi István és Balás Imre tanárok 1883-ban megkezdik a régészeti kutatások megszervezését Szabadkán. „Nyílt kérelem”-mel fordulnak³ a városi tanácshoz, amelyben előadják, hogy a régmúlt értékeit mindenáron meg kell menteni és azoknak tudományos feldolgozása rendkívül fontos vállalkozás lenne városunk és környéke múltjának felmérésében. Meg kell akadályozni az értékes leletek megsemmisülését és a következő megállapításra jutnak: „... csupán a jövőre nézve óhajtánánk valami intézkedést az iránt, hogy az ilyen leletek az elrombolástól s eltűnéstől megóvassanak, s okulás és gyönyörködés céljából *múzeumba*⁴ kerüljenek.” A fellelet tárgyakat mielőbbi erélyes intézkedés folytán a tulajdonosok „... a hatóság által megjelölendő helyen bemutatnák, ahol azok megtekintetvén, a találóknak juttatandó némi jutalom mellett a hatóság kezelésébe vétetnének, s onnan egyelőre a gymnasium régiségtárába, később egy netán alakulandó régészeti múzeumba elhelyeztetnének.” A hatóság részéről külön pénzalapot kell e célra létesíteni. Így néhány év alatt figyelemre méltó gyűjteménnyel rendelkezhetne a város, melyet a közönség élvezettel tekinthetne meg éppen úgy, mint ahogyan a nemrégiben alapított pénz- és éremgyűjtemény esetében is tapasztalható.

Az utóbbiakhoz csak annyit, hogy Balás Imre részben magángyűjteményéből megalapította a főgimnázium pénz- és éremgyűjteményét. Egyéb régiségi tárgyakban is bővelkedett a gyűjtemény. Balás Imrének, a régiséggyűjtés „megkezdőjének” buzgó tevékenysége jutalmául a városi tanács 1885-ben engedélyezi, hogy részt vegyen a budapesti archeológiai értekezleten.⁵

A „Nyílt kérelem” egyedülálló művelődéstörténeti megnyilatkozás Szabadkán, hiszen Iványi és Balás nyilvánosan és félreérthetetlenül a múzeum megalapítását szorgalmazzák. A hatóság elhallgatja a fenti kérelmet, ám 1884. máj 22-én újabb terjedelmes beadvány⁶ érkezik a tanácshoz azzal a különbséggel, hogy ezúttal Iványi és Balás aláírása mellett az egész főgimnáziumi tantestület neve szerepel. E névsorból érdemeikért különösen kiemelhető még Gohl Ödön, Toncs Gusztáv, Kosztolányi Árpád, Polyákovits Alajos, Sziebenburger Károly és nem utolsósorban Haverda Mátyás igazgató.

E folyamodvány — ha kissé erélyesebb hangon is — tulajdonképpen ismétlése a „Nyílt kérelem”-nek. Azzal záródik, hogy a további kutatásokhoz bizonyos anyagi juttatás szükséges annál is inkább, mivel az ország egyes községei valósággal vetélkednek egymással. Nem beszélve a fővárosról, ahol ezeket fordítanak kutatásokra. Remélhetőleg „... a gazdag Szabadka sem fog e téren hátramaradni.”

Iványi megérzi, hogy a szabadkai múzeum megalapítását a tanács mindenáron elodáznia igyekszik, ezért előbb a könyvtár létesítését vette célba. „A városi könyvtár eszméje már 3 év óta képezi nyílt megbeszélés tárgyát az érdeklődők között és a helybeli lapokban” — írja Iványi a

vallás és közoktatásügyi bizottsághoz 1887. dec. 20-án benyújtott terjedelmesebb kérelmében.⁷ Részletesen megvilágítja az ügy érdekében megtett eddigi göröngyös utat, amelyet a jövőben egyedül a hatóság által megválasztandó könyvtári bizottság — Iványi irányítása mellett — tudna helyes irányba terelni és további sikeres munkára ösztönözni. Iványi világosan kimondja, hogy a közkönyvtár ügyét többé magánszorgalomtól nem intézheti, hanem csak hivatalos keretek között. Ennek érdekében útmutatásként hat terjedelmesebb pontban előadja azon vezéreleveket, amelyek a közkönyvtár leendő szervezésében irányadók lehetnek. A követelményeket többek közt így fogalmazta meg: „A közkönyvtár *jellege* ne egyoldalú legyen; sem kizárólagosan tudományos szakkönyvtár, sem pedig regénykönyvtár ne legyen. Ellenkezőleg legyen az *törvényhatósági* könyvtár, *népkönyvtár* és iparkodjék a művelt közönség igényeinek is lehetőleg megfelelni...”.

Meg kell jegyezni, hogy a közkönyvtár létrehozásán az úttörő Iványin kívül még Szabadka több ismert közéleti személyisége, kultúrfelelőse, pártfogója és sok egyéb tényező játszik közre. Így aztán határtalan az öröm, amikor az Iványi által 1891. dec. 8-án megszövegezett alapszabályokat a belügyminisztérium 1892. jan. 7-én jóváhagyja.⁸ Nem is maradhat sokáig a főgimnázium zsúfolt helyiségében az összegyűjtött anyag: 1893. márc. 16-ai tanácsi döntéssel a közkönyvtár a régi törvényszék helyiségében talált új otthonra.⁹

Amikor a közkönyvtár nemes ügyét boncolgatjuk, azt is szem előtt kell tartanunk, hogy az főleg kezdetben elválaszthatatlan egységét képezi a múzeum történetének is. Hiszen Iványi és társai a közkönyvtár megalapítása után nyomban a múzeumi tárgyak sorsáról gondoskodnak. Így 1894-ben a közkönyvtár működési területét régészeti, pénz, érem és egyéb muzeális tárgyak gyarapítására szélesítette ki.

Dr. Farkas Zsigmond a Szabadkai Közkönyvtár Egyesület elnöke 1895. okt. 7-én a városi tanácshoz intézett kérvényében¹⁰ az egyesület fokozott anyagi támogatását szorgalmazza, mivel ez „múlt év óta múzeumosztályal kapcsolatotott egybe.” Érdekes megjegyezni, hogy a közkönyvtár címét jóval a múzeumosztály hozzácsatolása után, 1895 decemberében¹¹ változtatta át „Közkönyvtár és Múzeum Egylet”-re, ugyanakkor az egyesület alapszabályait is módosítja, ám a belügyminisztérium csak 1896. márc. 13-án hagyja azt jóvá. Az egylet működése iránt mind nagyobb érdeklődés nyilvánul meg, és évenként a városi tanács is néhány száz forinttal jár kedvére. Amiért a város közvéleménye ilyen figyelemmel kíséri e fiatal közművelődési intézményt az jórészt Bibó-Bige György tanárnak és múzeumőrnek köszönhető, aki lelkes és szerteágazó tevékenységével új életet varázsol az egylet munkájába. Olyannyira, hogy a városi tanácshoz intézett beadványokat többnyire ő szövegezi és írja. Mozgékonyásával fogva tartja környezetét, és szeme előtt mindenkor az egylet jövője lebeg.

Bibó-Bige György 1899. márc. 30-án az egylet elnökének nevében hosszabb beadvánnyal¹² fordul a tanácshoz, amelyben elpanaszolja az

intézmény aggasztó körülményeit, miszerint az „... mindennek alkalmas csak könyvtár és múzeum helyiségnek nem.” A szobák szűkösek és sötétek, munkára alkalmatlanok. „Egyesületünk már régebben elhatározta miszerint városi múzeumot létesít, hol a város múltjára és jelenére vonatkozó összes dolgok össze gyűjtetnek p. o. régiségek, a megye flórája és faunája, földtani, néprajzi sajtáságok. Ezekből már a régibb időben számos anyag gyűlt össze, melyek elhelyezve igen csinos kis múzeumot képeznének.” Ennek kapcsán az utóbbi időben több tárgy preparálás céljából a fővárosba került. Tehát rövid idő lefolyása alatt oly nagy mennyiségű anyag gyűlt egybe, hogy azt a meglévő helyiségben már lehetetlen tárolni. A különböző gyűjtemények részére elkerülhetetlen a megfelelő bútordarabok biztosítása. Végül a beadvány konkrét javaslatokkal záródik. A tanács 1899 májusában hozott határozatával¹³ figyelembe veszi a fenti kérelmet. Az 1899-ben kiutalt 200 Ft évi segélyt az egyesület könyvek bekötésére, szekrény beszerzésére és üvegezésére, nyomtatványok, madarak és csigák vásárlására használta fel.¹⁴

Bibó-Bige György nem elégszik meg az eddigiekkel. Jól tudja — a muzeális tárgyak inkább együtt, egy épületben képeznének jelentősebb értéket. Arra törekszik, hogy a város tulajdonát képező és eldugottabb helyein elheverő tárgyakat a legrövidebb időn belül egybegyűjtse. 1899 júniusában ismét az egyesület elnökének nevében szövegezi meg kérelmét¹⁵, amikor is javasolja, hogy a városi levéltárban elfekvő és a város történelmére, múltjára vonatkozó tárgyakat ezentúl a múzeum osztályán őrizzék: „Egyesületünk múzeumosztályt szervezván óhajtja ezen múzeumban úgy városunk jelenére mint múltjára vonatkozó összes adatokat, tárgyalat összegyűjtve a nagy közönségnek bemutatni s ezáltal mint egy oktatni s nevelni is. Ezen múzeum egyik legjelentékenyebb része a régiségtár... Míg egy részről az archívumban elhelyezett dolgok a nagy közönség részéről hozzáférhetetlenek s így azok oktató, nevelő, buzdító hatása megszűnik, más részt azok fenntartására kevesebb gond fordítván lassanként teljesen megsemmisülnek.”

Balogh Károly főlevéltáros 1899. dec. 16-án elkészíti a levéltárban elhelyezett azon muzeális tárgyak leltárát,¹⁶ amelyekre a Közkönyvtár és Múzeum Egyesület igényt tarthat. Íme néhány felleltározott tárgy: „1 drb katonai csákó V. Ferdinánd idejéből (moly ette); ... a molnár czéh zászlója, szabadalmi levele és pecsétje; 3 drb. egyenes nyelű kasza az 1848. évi szabadságharcból; 1 drb. szerb zászló 1848. évből; 1 drb kis kék selyem zászló egyik oldalán 2 fejű sas és ... betűvel, a másik oldalán Szabadka sz. kir. város czímerével; 1 drb kék színű 1817. évi polgári őrségi zászló egyik oldalon Szabadka sz. kir. város czímerével, a másik oldalon valószínűleg úrszíne változása képével...”

A városi tanács 1900. okt. 20-án olyan határozatot¹⁷ hoz, hogy a levéltárban felleltározott tárgyakat a főjegyzői hivatalban őrzött érmekkel együtt az egyesületnek átadják.

Közben — 1899 nyarán — Bibó-Bige archeológiai és numizmatikai tanfolyamon vesz részt,¹⁸ amelyen múzeumőri kiképzést szerez.

A szabadkai születésű Szirmai Antal (1860—1927) festőművész a későbbiek során is nagy figyelemmel kíséri az egyesület sorsát és 1903. ápr. 7-én Budapestről a Szondy u. 74-ből levélben értesíti¹⁹ a polgármestert, hogy a „Museum-nak” ajándékozza a „Választás a korona és kard között” című nagy méretű történeti festményét. Majd hozzáfűzi: „Melegen érdeklődöm ezen létesítendő Museum iránt s iparkodom, tőlem telhetőleg ezen kultúr intézmény sikerét előmozdítani úgy most mint a jövőben is. Ha tehát a város közönsége felhatalmazna engem ezen Museum céljaira való adjándék vagy letét tárgyak gyűjtésével, hiszen, igen sok művészi, vagy kultúr értékű tárgyat költség nélkül tudnék a Museum számára megszerezni. Hisz annyi szobor pályázat van a melynek modeljei elkallódnak hely szűke miatt és mely modelleket az illető szobrászok szívesen ajándékoznak egyes Museumok számára. Egyes elismerést vagy köszönést megszavazó levelekkel pedig gyakran értékes képeket is lehetne szerezni.

Nagykörű ösmeretségemet művészi körökben szívesen kihasználnám e Museum gyarapítása érdekében. Büszkeségem lenne ha szülővárosom, mint hazánk harmadik városa, végre megalkotná kultúrcentrumát a Museumot, s ha oly sikereket tudunk elérni a melyet Szeged, Kolozsvár vagy Kassa eddig is elértek.”

A levél kapcsán a város törvényhatósága elhatározza,²⁰ hogy a tanács-terem részére Szirmaival megfesteti 2400 korona értékben Kossuth Lajos 2 m 64 cm × 1 m 75 cm-es arcképét.

Dr. Farkas Zsigmond elnök 1903. jún. 27-én hosszú lére eresztett folyamodványában²¹ részletesen feltárja az egyesület nehézségeit, egyben eddigi eredményeit stb. Az 1902. év végén végzett zárlat adatai szerint „... könyvtárunkban van 3000 mű több mint 5000 kötetben. Múzeumunkban 5292 drb. tárgy van elhelyezve” — írja dr. Farkas. „És hogy ez nem elrejtett vagyon, de városunk kulturális tőkéje, mutatják az alábbi adatok. — Kivettek az 1902-ik év folyamán használatra 2512 munkát s látogatták Egyesületünk Múzeumát, bár az csak Szeptember hóban nyílt meg s csak vasárnaponként állott a közönség rendelkezésére: 19 nyitási napon 1274-en. Nagyrészt az alsóbb osztályból való emberek”. Tehát az egyesület arra az álláspontra jutott, hogy misszióját széles körökben hirdetheti. Ám hivatásának teljesítésében a helyiséghiány és az anyagiak felette akadályozzák. Az intézmény állományát négy szobában helyezik el. A múzeumi tárgyak a két utcai szobában foglalnak helyet. Nincs hely olvasóterem, múzeumőr, iroda és laboratórium részére. A meglévő helyiségek egyáltalán nem felelnek meg rendeltetésüknek: az ablakok és ajtók rosszul záródnak, s könyvtár szobái sötétek. Az egyesület helyiségeibe csak az nem hatolhat be, aki nem akar. „És még nyomorultabbak az anyagiakat illetőleg” — áll továbbá a beadványban. Az egyesület évi jövedelme két forrásból ered: 400 korona városi segélyből és 400 korona tagdíj jövedelemből. Ez rendkívül csekély összeg, hiszen csak magának a helyiségnek rendbentartása legalább 600 koronát emészt fel. Az egyesület összes teendőit mellékfoglalkozás gyanánt a könyvtáros és egy

múzeumőr végzi. Az utóbbi a múzeumot rendezi, leltározza (!), törzslapozza, katalogizálja és lebonyolítja az összes levelezéseket. Dr. Farkas Zsigmond elnök, befejezésül jelentős anyagi és erkölcsi támogatást, az intézmény fokozatos fejlesztését, gyarapítását és erősítését követeli.

És a városi tanács intézkedik: 1000 korona állami segílyt szavaztat meg, elrendeli a helyiségek rendbehozását (gázvilágítás bevezetése stb.).²²

A következő években mindamelllett megtorpanás, hanyatlás áll be az egylet fejlődésében. A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelő-sége is mind nagyobb aggodalommal kíséri az intézmény sorsát. Fraknoi Vilmos történetíró, országos főfelügyelő 1905. júl. 12-én hosszú leiratban²³ sajnálatát fejezi ki amiért az egylet „... életképességét — jórészt a tagok részvétlensége folytán — szinte végkép elvesztette, s hogy az Iványi István tanár által annak idején nagy lelkesedéssel egybehozott gyűjtemény céltudatos továbbfejlesztése, sőt kellő gondozása a jelen szomorú állapotok között az egyesület részéről nem remélhető, arra indítja a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelő-ségét, hogy Szabadka város tekintetes közönségéhez felhívást intézzen az iránt, vajon nem volna-e hajlandó nevezett egylet feloszlása esetén annak könyvtárát és múzeumát saját kezelésébe átvenni s városi intézménnyé fejleszteni.” Erre a városi tanács 1905. júl. 19-én a további intézkedés érdekében azzal a kérdéssel fordul²⁴ az egylethez, bocsássa a hatóság rendelkezésére eddigi fenntartásához szükséges adatait (vagyoni kimutatás, leltár, államszegély stb., valamint közölje „... feloszlására vonatkozó hajlandóságát” is. Farkas Zsigmond csak jóval később, 1906. ápr. 6-án tesz eleget a felhívásnak.²⁵ Hivatkozik az egylet 1905. okt. 23-án tartott közgyűlési határozatára, amely szerint az intézmény hajlandó minden tulajdonjogáról a város javára lemondani és felosztani. Az elnök egyben mellékeli a Közkönyvtár és Múzeum Egylet teljes leltárát. Mielőtt ezt részletesebben áttanulmányoznánk, elmondjuk, hogy a törvényhatósági bizottság 1906. ápr. 26-ai ülésén megvitatja az egylet súlyos helyzetét és arra az álláspontra helyezkedik,²⁶ hogy a további intézkedés érdekében előbb kivárja az intézmény közgyűlésének végleges döntését. Pár hónappal később (1906. jún. 28-án), Farkas Zsigmond elnök az egylet közgyűlésének határozata (jún. 24.) értelmében bejelenti²⁷ a Közkönyvtár és Múzeum Egylet teljes feloszlását. Egyben kiemeli, hogy „... az intézményt a város mindenkor jelenlegi minőségében...” köteles fenntartani. Végül sürgeti a vagyon-átruházás időpontját.

Ekkor befut Bölcskei Lajos, a feloszlott „közkönyvtár és múzeum vezetőjének” kérvénye²⁸, aki továbbra is az egylet alkalmazottjaként óhajt működni és az elkezdett múzeumi gyűjtemények rendezését mielőbb befejezni kívánja.

Ha már itt tartunk, térjünk rá a Bölcskei által 1906. jan. 9-én elkészített (és a közelmúltban fellelt) leltár közelebbi megvilágítására. A múzeum történetére nézve — egyben a város művelődéstörténetének szempontjából is — rendkívül jelentős összegezést szemlélélhetünk a tanulmányunkhoz csatolt leltárban. Minden kétséget kizárólag gazdag gyűjte-

ménnyel rendelkezett az egyesület felosztása pillanatában. Hiszen az őskorból 93, a római korból 107, a középkorból 58, az újkorból 283 db tárgy; a pénz- és éremgyűjtemény összege 2841 db; a preparált állatok száma 456 db, kegyeleti és műtárgyak 13 db; 7 db térkép, ásványgyűjtemény 257 db és 29 üveg szabadkai talajréteg-minta; 10 doboz lepke és 2 doboz bogár; 3 doboz tölgyfalevél és termés; 15 doboz mozaik lapocskák; 180 db madártojás; 19 db madárfészek; 6 db darázs-fészek; 10 pár agancs; 4 db koponya és végül egy címer ad képet a szabadkai múzeum század eleji kincseiről, amelynek száma meghaladta a négyezret.

Fraknoi Vilmos orsz. főfelügyelő 1907. dec. 4-i leiratában²⁹ felkéri a városi tanácsot, hogy az egyesület ügyében időközben tett intézkedéseiről a főfelügyelőséget minél sürgősebben és kellő részletességgel tájékoztatni szíveskedjék. Itt megjegyezzük, hogy az országos főfelügyelőség ezt megelőzőleg — majd utána több esetben is — felvilágosítást kér³⁰ a szabadkai Közkönyvtár és Múzeum Egyesület állapotáról, ám kimerítőbb választ a tanács csak 1909. szept. 21-én küldött.³¹ Ebből megtudhatjuk: az egyesület azért ment át a város tulajdonába, mivel nem rendeződött helyiséghiánya, ennél fogva a közönség rendelkezésére nem állhatott és újabb beszerzés sem történt. Érdemes intézkedés időközben csak annyiban észlelhető, hogy a város Bölcskei Lajos kezéből az egyesület gondozására és felügyeletre Balogh Károly főlevéltárosnak átadta. Az adott viszonyok között ez bizonyult a legjobb megoldásnak, hiszen a „... gondozás és a gyűjtés munkája azóta tényleg meg is indult, s azok a kedvezőbb elhelyezésre várnak, hogy azt fokozott mértékben... kiterjesszük főleg néprajzi adatok gyűjtésére, amelyek között első sorban a bunyevác népnek eddig elhanyagolt néprajzi adatgyűjtésére gondolunk.” És remélhetőleg hamarosan végleg megoldódik az egyesület helyiséghiánya is — áll a jelentésben.

Fraknoi Vilmos 1910. nov. 14-ei terjedelmes válaszában³² örömmel könyveli el Szabadka igyekezetét az egyesület talpra állítására, újjászervezésére. Hiszen az országos főfelügyelőségnek eddig „legszomorítóbb” javaslata éppen az alföld leggazdagabb városa könyvtárának és múzeumának törlése, szétosztása volt. Ezért most a főfelügyelőség az egyesület újjáteremtését a legnagyobb mértékben támogatja. Majd a válaszlevél arra kéri a tanácsot, hogy az intézmény további sorsáról a felügyelőséget feltétlenül tudósítsa.

De mielőbb tovább boncolgatnánk a történeteket, hadd kanyarodjunk ismét vissza! Nézzük részletesebben, hogyan indult el az egyesület holtpontról, és milyen nehézségek gördültek ismét útjába?

Az eddigiek során már találkoztunk Bölcskei Lajos tanárral és Balogh Károly levéltárossal, akik főleg az egyesület feloszlását követő évektől játszanak jelentősebb szerepet az intézmény életében. Bölcskei — mint a közkönyvtár és múzeum alkalmazottja — 1908. jún. 27-én beadványában³³ azt fejtegeti, hogy 1906-ban az egyesület ideiglenes vezetését azért kérte, mivel a közkönyvtár és múzeum részére érkező újabb anyag elkallódna és állandó gondozás nélkül a meglevő is előbb-utóbb tönkremenne. A

múzeum értékes gyűjteménye eddig leltározatlan, és a pár ezer korona értékű ezüst- és aranypénzért, és a többi tárgyért ilyen okokból kifolyólag felelősséget nem vállalhat.

Am a múzeum gyűjteménye tovább gyarapodik: 1908. aug. 12-én Balogh Károly gondozására bízzák a régi városháza lebontása alkalmával visszatartott múzeumi tárgyakat, ugyanakkor megbízzák (Bölcskei helyébe) a közkönyvtár és múzeum átvételével, anyagának karbantartásával is.³⁴

Balogh nyomban intézkedik. Folyamodványában³⁵ aggodalmát fejezi ki az egyeslet felosztása óta zárva tartott tárgyak állapota miatt, hiszen utóbb Téglás Gábor³⁶ régész is megállapította azok fokozatos pusztulását. Ezért kéri a tanácsot, engedélyezzen számára néhány napot a Nemzeti Múzeumba, hogy ott a tárgyak konzerválására és megóvására szükséges gyakorlati szakismereteket elsajátíthassa. Majd követeli a tanácstól — utasítsa Bölcskei tanárt az egyeslet kulcsainak átadására. Bölcskei duzzog. Úgy érzi, igazságtalanul jártak el vele, amikor Balogh kezébe adták a múzeumi tárgyak feletti gondviselést.³⁷ A tanács pedig 1909. május 29-én újabb határozatot hoz³⁸: Balogh Károlyt megbízza a leltár elkészítésével, egyben teljesen ráruházza az egyeslet felügyeletét. Balogh tüzetesen átvizsgálja³⁹ az össz anyagot és belátja — adott esetben a továbbképzés továbbra is legfontosabb tennivalója. Erre annál is inkább szüksége van, mivel a múzeum értékes lepkegyűjteménye, valamint a Lendl Adolftól⁴⁰ beszerzett és biológiaiailag rendezett nagyértékű madár-csoport egyes részei gondozás hiányában pusztulásnak indultak. Ezenkívül Góhl Ödön kiváló szakértelemmel rendezett nagy érem- és pénzgyűjteménye a legutóbbi költözködést megsínylette. A városi tanács 1909. július 3-án engedélyezi Balognak, hogy Budapesten dr. Lendl Adolf műintézetében és Góhl Ödönnél a Nemzeti Múzeumban néhány napos kiképzést nyerjen.

Ezt követően, aug. 8-án Balogh Károly részletesen beszámol⁴¹ felette hasznos tanulmányútjáról. Felsorolja azokat az eljárásokat, eszközöket és lehetőségeket, amelyek az egyes tárgyak további megóvására nélkülözhetetlenek. Ennek érdekében nyomban javasolja a jegyzékbe foglalt tárgyak, eszközök és anyagok beszerzését, amelyek közül legfontosabbaknak találja az alábbiakat:

„1. Az összes különböző fajú romlásnak indult tárgyak pusztulásának megakasztására egy bádoggal plébából készült 1 1/2 méter hosszú, 1 méter magas és 80 cm széles fertőtlenítő láda.

2. Üveg fiolák és csészikék a megóvást eszközöző anyagok befogadására a tárlókba.

3. A fertőtlenítést eszközöző és megóvó anyagok a különböző múzeumi tárgyak részére u. m: szénkéneg, fehér bükkfa, kreozot, kámfor, rovarpor, mirbán olaj, fehér terpentín, halzsír, gép- és vazelin olaj, Damar lack, cinkoxid, cinnober, kindrusz, corosivum alkohol oldat stb.

4. Mechanikai eszközök: fújtogató (kézi), különböző toll- és serte poro-

lók, drót és gyökér kefék, szarvasbőr törölő, két oldalú ecset, üveg fecskendező, robbanás mentes szénkéneg kanna, horzsa kő, kalapácsok stb.

5. A leggyorsabban pusztuló és a légáramlástól is szétporló apró lepke és rovar gyűjtemény elhelyezésére légmentes fiók szekrénykék stb. . . .”

Nem sokkal később, 1909. szept. 18-án Balogh főlevéltárosnak ismét engedélyezik,⁴² hogy Budapesten a régészeti osztály munkáját kísérhesse és egyben tájékoztassa dr. Fraknói Vilmos főfelügyelőt a szabadkai egylet állapotáról. A szabadkai főlevéltáros közben (1910. febr. 19-én) még egy igen jelentős munkájának elvégzéséről értesíti⁴³ a tanácsot: a megállapított 200 korona tiszteletdíj fejében elkészítette az egylet leltárát. A leltárt dr. Dembitz Lajos helyettes polgármester és dr. Mikló Izidor törvényhatósági bizottsági tag vizsgálta felül.⁴⁴

Közben nézzünk meg néhány műtárgyat és gyűjteményt, vizsgáljuk meg átadásának körülményeit — amelyekkel ez idő tájt az egylet állománya gyarapodott.

Lencz Géza építész 1909 elején értesíti a tanácsot, hogy megboldogult neje — néhai Rudics Laura nevében hajlandó a létesítendő kultúrpalota részére odaajándékozni 7 db Rudacs család tagjait ábrázoló olajfestményt (néhány közülük az 1820—30-as években Schmieđ által megfestve), tovább egy ezüstfoglatatú karneol családi pecsétnyomót, a család néhány végrendeletét a mellékkiratokkal együtt stb.⁴⁵ Az említett tárgyakat 1909. aug. 12-ei tanácsi határozattal⁴⁶ a Közkönyvtár és Múzeum Egyletnél helyezték el. Ehhez csak még annyit, hogy jó néhány év múlva, 1924. jan. 15-én Lencz Géza beadványában⁴⁷ erélyes hangon visszaköveteli a hét olajfestményt, mivel azokat a város érdemtelenül a városháza poros padlásán helyeztette el. A mérnöki hivatal ezzel kapcsolatban „helyesbít” és azt jelenti a tanácsnak, hogy azok a városháza negyedik emeletén az ún. múzeumban fekszenek el. Majd a tanács elveti Lencz Géza kérelmét és utasítja Mijo Mandić könyvtárigazgatót, hogy az említett festményeket a könyvtárban helyezze el.⁴⁸ Mijo Mandić 1924. jún. 18-án jelenti, hogy a képeket megfelelő biztonságba helyezte.⁴⁹

A levéltári okmányok elővarázsolhatják városunk jelentősebb képkiállításait is. Egyiket a sok közül 1910 januárjában a kaszinó helyiségében rendezték⁵⁰, amelyen a következő festőművészek állítottak ki: Pataky László, Kézdi Kovács László, Linek Lajos, Widder Félix, Németh Bertalan, Páldy Zoltán, Veres Ernő, Ott Zoltán, Ács Mariska, Nagy Ernő, Fejér Sándor, Hollós Károly, Bansághy Vince és Ring Jenő. E tárlaton dr. Dembitz Lajos polgármesterhelyettes a Közkönyvtár és Múzeum Egylet részére 300 koronáért megvásárolja⁵¹ Kézdi Kovács László „Őszi dal” és Glatter Gyula „Tanulmányfej” című festményeit. A tanács egyben utasítja⁵² Balogh Károly főlevéltárost, hogy vegye azokat leltárba.

Mielőtt rátérnénk Vojnits Oszkár világotudós gyűjteményének körülményeire, szólnunk kell egy újabb mozzanatról, nevezetesen az egylet áthelyezéséről, helyiségeinek átrendezéséről és további terveiről is. Ennek lebonyolításánál kiváltképp a polgármesterhelyettes és Balogh Károly jártak élen. Tudniillik dr. Dembitz 1911. szept. 1-ei jelentése⁵³ alapján

a városi tanács utasítja⁵⁴ a mérnöki hivatalt, hogy „... a múzeum és közkönyvtár részére a Magyar féle ház I. emeletén levő azon helyiségeket, melyek a katonai hivatalok helyiségeitől a Kobrak féle cipőgyár felé eső sarokig terjednek, a katonai hivatalok helyiségeihez hasonló módon hozassa helyre...”. Egyben felhívja a mérnöki hivatal figyelmét,⁵⁵ hogy az új könyvszekrények és állományok megtervezésénél arra is ügyeljen, hogy azok a felépítendő kultúrpalota helyiségeiben is használhatók legyenek. Nem sokkal később 1911. nov. 27-én Balogh főleváltáros örömmel jelenti,⁵⁶ miután az egyesület helyiségei elkészültek, megkezdhető azoknak szakszerű berendezése, hiányainak pótlása és továbbfejlesztése. Majd javasolja a múzeum és közkönyvtár különválasztását. „A múzeum pedig két csoportra oszthatnák és pedig: I. Természettudományi részre, amelynek munkakörét Taupert⁵⁷ Alfred gymn. rend. tanár hajlandó ellátni; II. régészeti, numizmatika-, etnographia- és képzőművészeti részre, amelynek szervezési és fejlesztési munkáját Szabó Batancs István gymn. r. tanár venné át...”.

A vidék néprajzi hagyományainak megőrzésére helyel-közzel eddig is történt intézkedés, ám időközben Vojnits Oszkár világotudós trópusi néprajzi gyűjteményével a múzeum osztálya még inkább gazdagodik, színesedik. Hogy miként kerül e jelentős gyűjtemény egy része városunk tulajdonába — erről — számolunk be bővebben az alábbiak során.

A szabadkai születésű⁵⁸ világotudós 1913 májusában szülővárosának ajándékozta⁵⁹ gyűjteményének jelentékeny részét. Balogh Károly június 2-án Vojnits Oszkárral közösen — az utóbbi költségén vásárolt öt szekrényben elhelyezi a gyűjteményt, amely a következőképpen oszlik meg:

1. polinéziai népfaj	— 32 tárgy; 2 kép; 5 térkép
2. pápuai népfaj	— 39 tárgy; 3 kép; 1 térkép
3. maláji népfaj	— 87 tárgy; 8 kép; 5 térkép
4. brit-indiai népfaj	— 47 tárgy; 17 kép; 3 térkép
5. afrikai népfaj	— 38 tárgy; 3 kép; 1 térkép
Összesen	243 tárgy; 33 kép; 15 térkép

Vojnits Oszkár báró nemes cselekedetét a tanács határtalan örömmel fogadja, ezért elismerése és hálája jeléül elhatározza,⁶⁰ hogy azon szobát, amelyben a gyűjteményt elhelyezték „bajszai Vojnich⁶¹ Oszkár gyűjteménye” című felirattal és az adományozás évének és napjának megjelölésével látja el.

Közeledünk a nagy világtudóséhoz.

Váli Gyula városi építész (1898 és 1905 között a Közkönyvtár és Múzeum Egyesület pénztárosa) 1914. febr. 7-én lepecsételt csomagban a következő iratokat ajánlja fel⁶² a „múzeum” részére: zárszámolás és nyugta mellékleteit, pénztárkönyvet, költségvetést és egyéb okmányokat. A csomagot Balogh Károlynak 1914. febr. 25-én adták ki.⁶³

Talán a világháború borzalmas következményei foglalkoztatják Vojnits Oszkár öccsét, Vojnits Sándor országgyűlési képviselőt is, amikor

1915. máj. 13-án végleg elhatározza,⁶⁴ hogy időközben elhunyt bátyja hagyatékát (vadásztróféák, ásványok, könyvek stb.) a múzeum kezelésébe legfeljebb tíz évre ideiglenesen átengedni azzal, hogy a meghatározott idő után ismét a család tulajdonát képezze. Vojnits Sándor ezentúl szigorúan kiköti, hogy a hagyatékot megfelelően külön helyezték el, ugyanakkor álljon az a közönség rendelkezésére is. A törvényhatósági bizottság Vojnits Sándornak és családjának köszönetet mond,⁶⁵ és utasítja a tanácsot, hogy a hagyatékot leltár ellenében vegye át.

Miután ezentúl Vojnits Oszkár gyűjteménye külön felügyeletet igényel 1915. júl. 14-ei tanácsi határozattal a túlterhelt Balogh Károly helyébe a gondozást Resch Béla felsőkereskedelmi iskolai tanárra bízzák⁶⁶ (díjtalanul!). Utóbbi 1915. szept. 20-án terjedelmes jelentést küld a néprajzi gyűjtemény állapotáról, elhelyezésének körülményeiről, további intézkedéséről stb.⁶⁷ Elmondja, hogy az össz gyűjteményt a Magyar-féle ház első emeleti négy termében helyezte el, amelyről múzeumi katalógust szándékozik készíteni. „Most amikor néhai bajsai Vojnich Oszkár műkincseit elhelyezve látom, őszinte öröm tölti el lelkemet, hogy végre Szabadka városában is megnyitható egy a város méltóságának, gazdaságának és nagyságának megfelelő néprajzi múzeum . . . és szívesen dolgozok továbbra is azon, hogy a szabadkai néprajzi múzeumban összegyűjtessenek mindazon tárgyak, melyek népünk őstermelésére, halászatára, vadászatára, állattenyésztésére és szokásaira vonatkoznak” — írja Resch Béla. A néprajzi gyűjtemény gondozása alapvető feladat: a prémek rendszeres kefélése, a tárgyak gyakori elmozdítása, a helyiségek szellőztetése, tisztántartása, tűzkár és betörés elleni biztosítása stb. Ezenkívül ajánlatos egy rekesztőkötél kifeszítése, hogy a troféákhoz senki túlközel ne férközhessen. A második teremben elhelyezett tigrisbőröket szőnyegre kell teríteni, mert azok a puszta padlón az üresség benyomását keltik a nézőben. A troféák mellett elhelyezett pálma az összhangot biztosítaná, az orrszarvúfej részére pedig stílszerű asztal szükséges — állapítja meg végül Resch a jelentésében.

Amint a fentiekből is látható, a néprajzi osztály — Vojnits Oszkár gyűjteménye mellett — feladatának tekinti vidékünk néprajzi tárgyainak rendszeres összegyűjtését. A múzeum történetének újabb jelentős mozzanata ez, annál is inkább, hiszen ekkor már a világháború igencsak nagy méreteket öltött.

Közben Mihalik József⁶⁸ akadémiai tag és országos múzeumi felügyelő megtekintti a múzeumot, és a célnak megfelelően rendezettnek, Resch múzeumőr által elkészített leltárt pedig alaposnak találja.

A városi tanács 1915. okt. 6-án több lényeges határozatot hoz⁶⁹ a Vojnits-gyűjtemény rendezésével, az egyes helyiségeinek biztosításával, a házfelügyelő megválasztásával stb. kapcsolatban. A néprajzi múzeum rendezése érdekében egyebek között utasítja a mérnöki hivatalt, hogy a múzeum bejárata fölé „bajsai Vojnich Oszkár néprajzi múzeuma” feliratú táblát helyezzen el. Továbbá „a városi tanács elhatározza, hogy folyó hó 10-én d. e. 11 órakor a múzeumot testületileg hivatalosan meg-

nyitja. A megnyitásra a helyi sajtót és annak útján a nagyközönséget meghívja. Ettől kezdve a múzeum hetenként legalább kétszer nyitva tartandó s ennek pontos ideje megfelelően közhírré teendő. A városi tanács a háborúra való tekintettel, de egyúttal a család⁷⁰ óhajára való figyelemmel is a megnyitást ünnepélyesebb keretek közé helyezni nem kívánta”. Végezetül felkéri a „Szabadkai Szabad Lyceum Egyesület” elnökségét, hogy Vojnits Oszkár báró utazásairól — a háború befejeztével — vetített képes előadássorozatot rendezzen.

Miután a Szabadkai Néprajzi Múzeum október 10-étől a közönség rendelkezésére áll, munkájára még nagyobb felelősség hárul. Kezdetben éppen elég gonddal jár az új helyiség rendezése is. Resch Béla 1915. nov. 12-én fűtőanyag kiutalását,⁷¹ december 2-án pedig megfelelő szén- vagy kokszfűtésre alkalmas kályhák beállítását kéri.⁷² Ebben az ügyben a városi tanácsnak sürgősen intézkedni kell, mivel a látogató közönség különben a hét két napján (kedden és vasárnap 11—12 óráig) hidegben fogja szemlélni a kiállított tárgyakat.

Resch Béla, a néprajzi múzeum öre 1916. jan. 2-án beterjeszti⁷³ a Vojnits Oszkár hagyatékát tükröző és a városi múzeumban letétbe helyezett, valamint a város tulajdonát képező néprajzi tárgyakról felvett és értékelt leltárt. A becslést dr. Semayer Vilibald,⁷⁴ a Nemzeti Múzeum osztályigazgatója 1915. nov. 11-én, 12-én és 13-án eszközli. Örömet fejezi ki, hogy Szabadkán végre ismét érdeklődés nyilvánul meg a múzeum mostohán kezelt ügye iránt. A tárgyak elrendezése és a múzeum rendje mintaszerű, ezért az intézmény nagyobb állami támogatást is megérdemelne. A felügyelő ezenkívül megtekintette a városi könyvtárt és a keretében működő természetrajzi és történelmi csoportokat. Figyelmét különösen a könyvtár értékes állománya ragadta meg, amelyet ezentúl a közönség részére hozzáférhetővé kell tenni. A meglevő gyűjteményeket tovább kell gyarapítani; a tanulóifjúság részére pedig előadóterem létesítését kell szem előtt tartani.

A gyűjtemény többi részének felbecslését dr. Kertész Kálmán,⁷⁵ a Nemzeti Múzeum igazgatóőre és a Magy. Tud. Ak. tagja 1915. nov. 23-án végezte. A becslés eredménye a következő:

1. A város tulajdonát képező néprajzi tárgyak becsértéke összesen . . .	6419 korona
2. Vojnits Sándor letétbe helyezett néprajzi tárgyaik becsértéke	1016 korona
3. A trófea becsértéke	11397 korona
4. A képek becsértéke	1021 korona
5. A lövészdíjak becsértéke	2978 korona
6. A könyvek becsértéke	3235 korona
Összesen	26066 korona

Milkó Izidor a „Szabadkai Szabad Lyceum Egyesület” elnöke 1917. jan. 10-ei válaszelevelében örömmel fogadja⁷⁶ a megtisztelő felkérést és

bejelenti, hogy az egyesület Vojnits Oszkár kalandos utazásairól néhány héten belül emlékünnepet rendez. Az ünnepség emlékbeszédét Vermes Béla, a Vojnits Oszkár-féle múzeumot pedig Resch Béla múzeumőr ismer-teti. A világot az által bejárta egzotikus vidéket vetített képek segítségével idézik fel, amelynek diapozitívjait — az emlékünnepele után — Vojnits Oszkár múzeumában megőrzik,⁷⁷ hogy a későbbiek során különböző iskolákban ismét bemutatthassák. A belügyminisztérium csak később, 1971. ápr. 17-én hagyja jóvá⁷⁸ az ünnepség megtartását; ugyan-ekkor e célra 300 korona segélyt is megszavaz.

Resch Béla 1918. febr. 12-én értesíti⁷⁹ a tanácsot, hogy a nagy drága-ság folytán ezentúl passzióból nem kezelheti a néprajzi múzeumot. A törvényhatósági bizottság helyt ad⁸⁰ a kérelemnek, és nevezettnek évi 600 korona tiszteletdíjat szavaz meg.

Tanulmányunk nem olyan céllal készült, hogy a „bajszai Vojnich Osz-kár néprajzi múzeum” egész további történetét végigkísérje. Ám nagy jelentősége főleg abban nyilvánul meg, hogy e gyűjteményből keletke-zett múzeum éppen a legsúlyosabb időkben — a világháború idején — tárja ki kapuit a nagyközönség előtt. Röviden még annyit, hogy Vojnits Sándor 1920. márc. 24-én bátyja letétbe helyezett néprajzi tárgyait újabb három évre felajánlja.⁸¹ A tanács viszont azt jelenti,⁸² hogy az időköz-ben helyiséghiánnyal küszködő zeneiskola két szobába zsúfolta be a néprajzi gyűjteményt. De innen az értékes tárgyakat sürgősen újabb helyre kell szállítani, mivel gyorsan növekszik a diákság száma — tan-termekre van szükség. Ekkor Vojnits Sándor jobbnak találja, ha ismét magához veszi⁸³ Oszkár bátyja néprajzi gyűjteményét, amelyet még 1915-ben a múzeumnál megőrzésre letétbe helyezett. Viszont az 1913-ban személyesen Vojnits Oszkár által átadott gyűjtemény továbbra is a mú-zeum tulajdonát képezi, amelyet 1921. febr. 10-étől Alfred Taubert ta-nár felügyeletére bíznak.⁸⁴

Térjünk vissza a háborús évekre!

Szabadka művelődési élete még e szomorú napokban sem benult meg teljesen. Hiteles okmányok bizonyítják, hogy számos kiváló művész, író, közéleti személy stb. fordul meg városunkban, akik túlnyomórészt jóté-konyossági rendezvényekkel lépnek közönség elé. Figyelemre méltó „A szabadkai munkások szakszervezeti bizottsága” (elnöke Kalmár Jenő) kezdeményezése, amely közvetlenül az őszirózsás forradalom előtt, 1918. okt. 19-ére kieszközli⁸⁵ a városi tanácsnál, hogy Landler Jenő (1875—1928) a magyar munkásmozgalom egyik vezetője „... ezúttal kivétele-sen...” tartson „tudományos előadást” városunkban.

A Közkönyvtár és Múzeum Egylet ébrentartására viszont Balogh Ká-rolyra és Resch Bélára hárul kivételes szerep.

Az egylet állománya lényegében tovább növekszik: 1914 folyamán Balogh átveszi Bibó-Bige György tanár keletibai ásatása (1913) folytán napvilágra került régészeti tárgyakat. Még 1915 és 1916-ban is közel húsz féle folyóiratot rendszeresen járát,⁸⁶ melyek közül alább felsorolunk né-hányat: Magyar Iparművészet; Művészet; Magyar Könyvszemle; Urá-

nia; Világ Lap; Vasárnapi Újság; Magyar Nyelvőr; Élet; Új Élet; Magyar Kultúra; Levéltárosok Lapja stb.

Resch Béla, a Szabadkai Néprajzi Múzeum tisztje 1916. jún. 15-én a honvédelmi miniszterhez intézett kérvényében⁸⁷ a múzeum részére egykét ellenségtől eltulajdonított ágyú átengedését kéri. Erre 1916. szept. 6-án egyebek között a következő válasz érkezik:⁸⁸ „... a háború alatt ejtett hadizsákmány elosztása, illetőleg egyes gyűjtemények részére leendő átengedése csakis a háború után lesz megfontolás tárgyává tehető.” Resch nem nyugszik. Ugyanazon év szept. 7-én újabb beadványát a városi tanács terjeszti fel,⁸⁹ amelyben ezúttal az ország hadifoglyainak készítményeiből kér válogatást a néprajzi múzeum részére. A hadügyminisztérium nem gördít akadályt a fenti kérelem elé, ám kéri⁹⁰ a fogolytábor pontos megjelölését, és az elkészített munkák közelebbi meghatározását, amelyekre a múzeum igényt tart. A néprajzi múzeum tisztje 1917. márc. 17-én kiegészíti⁹¹ előbbi folyamodványát: a „somorjai” fogolytábortól (Pozsony vármegye) várja a kézimunkák leküldését.

Dr. Békefi Remig (1858—1924) történétíró, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője 1918 áprilisában felhívja a szabadkai hatóság figyelmét a szegedi városi múzeumban történt betöréses-lopásra, melynek folytán az említett múzeum „összes arányérmei áldozatul estek.”⁹² A fenti eset élenken jellemzi a közbiztonsági állapotokat és ezért arra figyelmeztet, hogy a múzeumok kincseiket fokozottabb mértékben őrizték: a tárlókból kötelesek eltávolítani legértékesebb arany- és ezüsttárgyaikat, valamint egyéb értékeiket is — „a normális viszonyok helyreállításig zár alatt, biztos helyen tartani”. A múzeum épületének éjjeli őrzését hatósági közegekre kell bízni. Később a városi tanács bejelenti,⁹³ hogy a fenti rendelet 1919. jan. 16-ától tárgytalanná vált.

A Monarchia összeomlása 1918 nyarán már bizonyossá válik. A gazdasági bomlás jelei már korábban megnyilvánulnak, de 1918 tavaszától az élelmezési helyzet egyenesen katasztrófális: mindennapos jelenség az éhhalál.

Egy új korszak bontogatja szárnyait, amellyel kapcsolatba hozható a szabadkai közkönyvtár és múzeum átszervezésének gondolata is. Tudniillik Toncs Gusztáv (1859—1938), a jeles pedagógus és irodalmár 1918. aug. 4-én megszabja a fenti intézmény átformálására nyolc pontban megfogalmazott irányelveit.⁹⁴ A múzeumot külön fejezetként méltatja: „A múzeum szervezésének általános elvei sok tekintetben azonosak az előbbiekkel (a közkönyvtáréval M. L.). Az alkalmazás — a múzeum természetének megfelelőleg — más. A múzeum osztályokra osztandó, a szükséges osztályok szervezendők. Az osztályok élére tudományos képzettségű vezetőket kell állítani.” A közkönyvtár és múzeum kapcsolatáról Toncs így vélekedik: A közkönyvtár „... Minden más hivataltól függetlenül szervezendő. Egyedül csak a múzeummal kapcsolható össze, de a múzeum önmagában is megállhat. A szabad oktatás szempontjából célszerű, ha egy szervezetet alkotnak és egy vezetés alatt vannak... A múzeumnak és a közkönyvtárnak egymás munkáját ki kell egészíteniük.

Amaz az ismeret reális anyagát, emez a kornak megfelelő feldolgozást szolgáltatja.” Előadások keretén belül a közvéleményt meg kell ismertetni a „múzeum tartalmával” stb.

Toncs Gusztáv irányelveivel akár le is zárhatnánk tanulmányunkat. Azonban hozzátesszük, hogy a politikai rendszerváltozás kezdetén további kezdeményezések és intézkedések történnek a múzeum érdekében. A közművelődési minisztérium újvidéki kirendeltsége 1919. nov. 25-én felvilágosítást kér⁹⁵ a szabadkai múzeumról, ha ilyen egyáltalán létezik. Amennyiben működik, úgy állami felügyelet alá kell helyezni és megakadályozni tárgyainak szétszóródását (átcsempészése a határon, hanyag és szakszerűtlen kezelése.).

Dolgozatunk középpontjában elsősorban a szabadkai múzeummal kapcsolatos levéltári okmányok bemutatása, értelmezése állt (1918-cal bezárólag). Ezt annál inkább tettük, hogy a megsárgult okiratok meséljenek e jelentős művelődési intézmény ünnepén és egyben emlékeztessenek küzdelmes múltjára is.

Jegyzetek

- ¹ Szabadkai Történelmi Levéltár (A továbbiakban: Levéltár), Városi tanács 3634/polg. 1873
- ² Levéltár, Városi tanács, 1873. évi ik. 470. sz.
- ³ Levéltár, Városi tanács, 1920/polg. 1883
- ⁴ A kiemelés általam. M. L.
- ⁵ Levéltár, Városi tanács I. 1885/687; 10644
- ⁶ Levéltár, Városi tanács 5300/polg. 1884
- ⁷ Levéltár, Városi tanács II. 2/1887
- ⁸ Uo.
- ⁹ Levéltár, Városi tanács II. 17/1892
- ¹⁰ Levéltár, Városi tanács II. 177/1895; 17479
- ¹¹ Levéltár, Városi tanács II. 4/1896; 459
- ¹² Levéltár, Városi tanács II. 70/1899; 6485
- ¹³ Levéltár, Városi tanács, II. 70/1899, 8031
- ¹⁴ Levéltár, Városi tanács II. 120/1899; 17805
- ¹⁵ Levéltár, Városi tanács II. 121/1899; 11857
- ¹⁶ Levéltár, Városi tanács II. 121/1899; 22275
- ¹⁷ Levéltár, Városi tanács II. 121/1899; 19864
- ¹⁸ Levéltár, Városi tanács II. 111/1899
- ¹⁹ Levéltár, Városi tanács II. 122/1903; 07534
- ²⁰ Levéltár, Városi tanács II. 122/1903; 11603
- ²¹ Levéltár, Városi tanács II. 147/1903; 13584
- ²² Uo.
- ²³ Levéltár, Városi tanács II. 79/1915; 14762
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 7045
- ²⁶ Levéltár, Városi tanács II. 79/1915; 9621
- ²⁷ Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 13402
- ²⁸ Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 13367

- 29 Levéltár, Városi tanács, II. 82/1907; 25713
- 30 Levéltár, Városi tanács, II. 82/1907
- 31 Levéltár, Városi tanács, II. 82/1907; 10586
- 32 Levéltár, Városi tanács, II. 82/1907; 22238
- 33 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 14439
- 34 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 17493 és 14439
- 35 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 6408
- 36 Téglás Gábor (Brassó, 1848 — Bp., 1916) régész. Felsőbb tanulmányait Budapesten végezte. Egyik alapvető munkája: „Újabb adalék az al-dunai zuhatagok sziklafelirataihoz”, amelyben az al-dunai római feliratok és utak kérdését tisztázza. Hunyadvármegyében több ásatást vezetett. Számos tanulmány szerzője. Figyelmet érdemelnek pedagógiai írásai is.
- 37 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 2182
- 38 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 6408
- 39 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 13178
- 40 Lendl Adolf (Orczyfalva 1862 — Keszthely 1943; A Kislexikon — Akadémiai kiadó, Bp. 1968 — szerint 1942-ben halt meg) Tanulmányait Temesváron és a budapesti egyetemen végezte, majd 1882-től a József Műegyetem tanársegéde. Közben külföldi tanulmányúton jár és 1889-től a magyar nemzeti múzeum állattani laboratóriumát vezeti. 1893-ban lemondott múzeumi állásáról, és egyedülálló zoológiai preparátumot és tanszerkészítő intézetet alapított Budapesten. 1906-ban nagy tudományos gyűjtőexpedíciót vezetett Kis-Ázsiában és Dél-Amerikában. Sokáig a Természet c. folyóirat szerkesztője és számos értékes tanulmány szerzője. A budapesti állatkert megalapítója.
- 41 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 16118
- 42 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 18642
- 43 Levéltár, Városi tanács, II. 143/1908; 03857
- 44 Uo.
- 45 Levéltár, Városi tanács, II. 52/1909; 6631
- 46 Levéltár, Városi tanács, II. 52/1909; 15708
- 47 Levéltár, Városi tanács, II. 52/1909; 903
- 48 Levéltár, Városi tanács, II. 52/1909; 4798
- 49 Levéltár, Városi tanács, II. 52/1909; 20274
- 50 Levéltár, Városi tanács, II. 16/1910; 1102
- 51 Levéltár, Városi tanács, II. 16/1910; 1952
- 52 Uo.
- 53 Levéltár, Városi tanács, II. 197; 18662
- 54 Uo.
- 55 Levéltár, Városi tanács, II. 197/1911; 24088
- 56 Levéltár, Városi tanács, II. 197/1911; 25302
- 57 Eredetileg: Taubert. A szerző megjegyzése.
- 58 A forrásművek Vojnits Oszkár (1864—1914) világotutató és földrajzi író szülőhelyéül olykor Bajsát jelölik meg. (Pl. a Magyar Életrajzi Lexikon, Akadémiai kiadó, Bp. 1969, II.). — Viszont a szabadkai levéltárban elfekvő okmányok születési helyének Szabadkát említik. — A szabadkai Szent Teréz-templom 1864. évi születési anyakönyv 566. száma alatt „Oscar” (Josephus, Joannes, Daniel, Lucas és Alexander nevekkel együtt) születési napja máj. 18-a; keresztelese máj. 20-a. Ugyanitt olvasható a lakhely és házszám: „MTher. 3395.”

- ⁵⁹ Levéltár, Városi tanács, II. 113/1913; 15332
- ⁶⁰ Levéltár, Városi tanács, II. 113/1913; 18602
- ⁶¹ Vojnits Oszkár vezetéknévének végződése egyes forrásmunkákban ch-val fordul elő. Igaz, ő maga sem volt ebben következetes: még joghallgató korában a szabadkai városi tanácshoz intézett kérvényén (Levéltár, Városi tanács 2808/polg. 1883) „ts” szerepel. Jóval később — 1906. szept. 24-én — a színház páholybérlete tárgyában benyújtott kérvényén (Levéltár, Városi tanács II. 210/1904; 20206) „dr. Vojnits” látható. — Viszont az 1909. máj. 12-én megfogalmazott beadványában (Levéltár, Városi tanács, XVI. 74/1906; 9977) „Vojnich”-csal találkozunk. A levéltári okmányokban is többnyire „Vojnich” található. Viszont a szabadkai Szent Teréz-templom 1864. évi születési anyakönyv 566. szám alatt. V. Oszkár szüleit a következőképpen jegyezték be: „Egr. Alexander Vojnits de Bajsa, et D. Olga Vojnits de Bajsa R. C. nobilis. — A fentiek alapján ragaszkodunk tehát dolgozatunkban a „Vojnits” megjelöléshez.
- ⁶² Levéltár, Városi tanács, II. 41/1914; 3503
- ⁶³ Uo.
- ⁶⁴ Levéltár, Városi tanács II. 79/1915; 10775
- ⁶⁵ Uo.
- ⁶⁶ Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 15238
- ⁶⁷ Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 20995
- ⁶⁸ Mihalik József (Hernádszurdok 1860, Budafok 1925), művészettörténész. — Különböző városokban tanároskodik, majd az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumban ör. 1907-től a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének előadója, később országos főfelügyelő. A Tanácsköztársaság bukása után elbocsátják. 1907 és 1919 között szerkeszti a Múzeumi és Könyvtári Értesítőt. Számos tanulmány szerzője: Kassa város ötvösségének története (Bp., 1899); Az ötvösség (Bp., 1913); Az ötvösség és zománc (Bp., 1913) stb.
- ⁶⁹ Uo.
- ⁷⁰ Vojnits Sándor és családja. A szerző megjegyzése.
- ⁷¹ Levéltár, Városi tanács XV. 386/1915; 25920
- ⁷² Levéltár, Városi tanács, XV. 339/1915; 27376
- ⁷³ Levéltár, Városi tanács II. 79/1915; 1144
- ⁷⁴ Semayer Vilibald (Bánfalva 1868, Bp. 1928) antropológus, etnográfus, 1891-től az egyetem Embertani Intézetének asszisztense. 1895—1920 között a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályán működik. Ösztöndíjára több vidéki városban néprajzi gyűjtemények alakulnak. Néprajzi, muzeológiai és antropológiai tanulmányokat írt: Az ember faji sajátosságai (A műveltség könyvtára, II., Bp., 1905); Országos Embertani Intézet (tervezet, Bp., 1917)
- ⁷⁵ Kertész Kálmán (Eperjes, 1867, Bp., 1922), zoológus. 1896-tól a Magyar Nemzeti Múzeum állattani osztályán segédőr, 1912-től igazgatóőr, majd az Állattár igazgatója. Ismertek légykatalógusai. Megalapítja az Állattár kétszárnyú-gyűjteményét. Számos munkája jelenik meg: Budapest és környékének faunája (Bp., 1894); A magyarországi szúnyogfélék rendszertani ismertetése (Bp. 1904) stb.
- ⁷⁶ Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 849
- ⁷⁷ Levéltár, Városi tanács II. 79/1915; 3071

- 78 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 10913
 79 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 5559
 80 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 10787
 81 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 5726
 82 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 18758
 83 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 2396
 84 Levéltár, Városi tanács, II. 79/1915; 2532
 85 Levéltár, Városi tanács, II. 228/1918; 26327
 86 Levéltár, Városi tanács, II. 2/1915; 148 és 28516
 87 Resch Béla kérvényét a polgármester 1916. aug. 14-én 20051/tan. 1916 jelzet alatt terjeszti fel.
 88 Levéltár, Városi tanács, II. 95/1916; 24045
 89 Levéltár, Városi tanács II. 157/1916; 28127
 90 Levéltár, Városi tanács II. 157/1916; 2563
 91 Levéltár, Városi tanács II. 157/1916; 8149
 92 Levéltár, Városi tanács II. 132/1918; 11170
 93 Uo.
 94 Levéltár, Városi tanács II. 292/1917
 95 Levéltár, Városi tanács II. 79/1915; 18774

Rezime

Doprinos istorijatu subotičkog muzeja (zaključeno sa 1918-om)

Svojom studijom autor upotpunjuje dosadašnje izvore subotičkog muzeja, jer je nastojao obelodaniti i predstaviti najinteresantnije i najvažnije (u vezi sa muzejom) dokumente Subotičkog Istorijskog Arhiva.

1873. godine okružnica ministarstva prosvete ubrzala je širenje nauke i umetnosti i u provincijskim gradovima. Na taj način pruža se mogućnost za kulturnu procvat Subitici koja se još više pospešuje dolaskom Ištvana Ivanjia. 1883. Zajedno sa Imreom Balaš oni su sročili i podneli „Otvorenu molbu” savetu u kojoj upućuju na spašavanje i naučnu obradu minulih društvenih vrednosti. Oni otvoreno ukazuju na to da se predmeti nađeni u okolini Subotice najsigurnije mogu očuvati u muzeju i predočavaju svoju zamisao kako bi trebalo sakupiti muzejske vrednosti. „Otvorena molba” je jednostavna naučno-istorijska proklamacija, jer Ivanji i Balaš javno i nedvosmisleno požuruju osnivanje jednog muzeja. Međutim, grad se ne brine mnogo o predlogu te Ivanji pokušava rešiti problem na drugoj strani: postavio je sebi za cilj osnivanje javne gradske biblioteke. Na ostvarenju ove ustanove, čiji je pravilnik odobren 7. januara 1892. godine, radi više poznatih javnih radnika istovremeno. Istorijat muzeja čini i sastavni deo biblioteke pošto ona od 1895. godine radi pod imenom Javna Biblioteka i Muzejsko Udruženje, jer se u međuvremenu ustanova obogaćuje muzejskim odeljenjem.

Nadalje, autor do kraja prati mnogostruke delatnosti ove ustanove kao i njene godine pune borbi.

U početku, ustanova mnogo duguje i Đerđu Bibo-Bigeu, muzejskom čuvaru, uz čiju podršku se sakupio veći broj muzejskih vrednosti. On nastoji da sakupi

kulturna bogatstva na jednom mestu a 1900-te godine je izbio da se muzejski predmeti smeštene u gradskom arhivu predaju udruženju. 1903. godine je predsednik Dr. Farkaš Zigmund, detaljno obrazložio teškoće udruženja i njegove dosadašnje rezultate. Ali ga u obavljanju svog posla ometaju pomanjkanje prostora i materijalnih sredstava. Ovo ide tako daleko da se 1906-te godine udruženje raspada. Za nas je od posebnog značaja tada stvorena arhiva iz koje se vidi sa kakvim muzejskim vrednostima je raspolagalo udruženje.

Za oživljavanje udruženja naročito je značajna uloga Karolja Baloga, glavnog arhivara. U međuvremenu nekoliko važnijih naučnika posećuje subotičko kulturno udruženje i svojim dragocenim uputstvima doprinose da udruženje opet stane na svoje noge. Balog se stručno usavršava i ima lavovski udeo u tome da se sa dragocenom zbirkom Oskara Vojnića, svetskog putnika i geografskog pisca, 1913-te godine osnuje etnografski muzej. Ova tropska etnografska zbirka se 1915-te godine značajno obogaćuje, pošto nasledstvo od međuvremenu preminulog svetskog putnika, njegov brat Šandor Vojnić deponira na nekoliko godina u muzej. Sada je muzej pod rukovodstvom Bele Reša koji se pored ovoga bavi još i sakupljanjem provincijskog folklor. Interesantno je napomenuti da se muzej uprkos ratnim godinama i dalje obogaćuje i otvara vrata i za javnost.

U međuvremenu polako sazreva i ideja o preuređenju muzeja i javne biblioteke. Naime, Gustav Tonč, poznati pedagog i književnik avgusta 1918-te godine određuje smernice javne biblioteke i muzeja.

Ovde on u posebnoj glavi daje ocenu o muzeju, u kojoj naglašava da ga treba podeliti na odeljenja a na njegovo čelo postaviti školovane stručnjake.

U centru autorovog stvaralaštva u vezi predstavljanja arhivskih dokumenata subotičkog muzeja bilo je, tumačenje, jer su istraživači do sada prilično oskudeli u ovakvim izvorima.

Summary

Contribution to the History of the Museum of Subotica (inclusive 1918)

With his studies, the author accomplishes the so far known sources of the museum of Subotica, in fact, he tried to bring to the light and to introduce the most important and most interesting documents (concerning the museum) of the Historical Archive of Subotica.

In 1873 the circular letter of the Ministry of Education has quickened the science and art spreading in provincial towns as well. Thus opens an opportunity to the prosperity of the cultural life in Subotica which is still increased by the coming of Istvan Ivanji. In 1883 together with Imre Balas they formulate and lay before the council the „Open Request” in which they ask for the saving of the bygone social values and they also appropriate for their scientific elaboration. They plainly indicate that the subjects found in the surrounding of Subotica could be most safely spared in a museum und propose their idea of how should the museum items be gathered. The „Open Request” is a unique scientific-historical manifestation in Subotica for Ivanji and Balas apparently and unmistakably insist on establishing a museum. As the town does not care

much about the proposal Ivanji attempts to solve the problem on the other side: he decided to establish the public library. On establishing of the institution, whose regulation was approved on the 7 of January 1892, a few eminent public figures work for a while. The history of the museum does the integral part of the library too, because from 1895 the library functions under the name of Public Library and the Museum Association, as the institution has been enriched for a museum department meanwhile.

Further on the author follows to the end the laborious years of the institution and its far-reaching activity. In the beginning the museum owes much to György Bibó-Bige, the museum keeper, too by whose support a greater quantity of museum values was collected. He tries to assemble the cultural wealth on one place only and in 1900 he fights out that the museum subjects placed in the town archive are given to the institution. In 1903 Dr. Zsigmond Zoltán, the president, opens up the difficulties of the institution, in detail, as well as the till-now achieved results. In accomplishing his activity the lack of room and of material resources hindered him. This goes so far that in 1906 the institution is liquidated. At that time created archive is of special account for us as from it we can see what kind of museum wealth did the institution possess.

Concerning the revival of the institution, particularly important part plays Karoly Balogh, the chief archivist. Meanwhile, a few eminent scientists visit the cultural association of Subotica and by their appreciated instructions help to reestablish the museum. Balogh instructs himself professionally and has a lion's share in establishing the museum with the valuable collection of Oszkár Vojnits, a world traveller and geographic writer, in 1913. In 1915 this tropical ethnographic collection meaningfully increases while Sandor Vojnits, the inheritor of the, in the meantime deceased, world traveller's legacy deposits it in the museum for a few years. At this time the museum is under the direction of Bela Resch, who besides this, also gathers the provincial ethnography. It is interesting to mention that in spite of the war years the museum further enriches and opens its door for the public as well.

Meanwhile the idea about reorganizing of the Public Library and the Museum slowly ripens. As a matter of fact, Gusztav Toncs, the eminent pedagogue and writer, in August 1918, lays down the directives of the public library and the museum. Here, he appreciates the museum, in a separate chapter, and stresses that it should be divided into departments with educated experts put on its head.

In the centre of the author's dissertation, concerning the presentation of the archival documents of the museum of Subotica, was the explanation for, the explorers were rather in want of such source-fields up to the present.

(J. J.)